Lausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Timo Miettinen, FT, dos.
Helsingin yliopisto

Aika: keskiviikko 26.3.2025 klo 9.00

Paikka: valiokuntahuone E 414, Eduskuntatalo (A-sisäänkäynti)

Asia: VNS 7/2024 vp Valtioneuvoston selonteko YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelma Agenda2030:n toimeenpanosta
https://www.eduskunta.fi/pdf/VNS+7/2024

Kiitän mahdollisuudesta kommentoida YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelmaa Agenda2030:n toimeenpanosta. Keskityn lausunnossani demokratian tilaa koskeviin havaintoihin.

Agenda 2030 ja demokratian tila

YK:n Agenda 2030 on maailmanlaajuinen kestävän kehityksen toimintaohjelma, joka hyväksyttiin syyskuussa 2015 YK:n kestävän kehityksen huippukokouksessa New Yorkissa. Ohjelma sisältää 17 kestävän kehityksen tavoitetta (SDG, Sustainable Development Goals), joiden tavoitteena on edistää sosiaalista, taloudellista ja ympäristöllistä kestävyyttä vuoteen 2030 mennessä. Nämä tavoitteet pohjautuvat pitkään kansainväliseen yhteistyöhön ja pyrkimyksiin edistää kestävää kehitystä.

Monet kestävän kehityksen tavoitteista liittyvät suoraan tai epäsuorasti demokratiaan, hyvään hallintoon ja kansalaisten osallistumiseen. Keskeisiä teemoja demokratian näkökulmasta ovat oikeusvaltioperiaate, ihmisoikeudet, korruption torjunta, hallinnon avoimuus ja kansalaisyhteiskunnan aktiivinen rooli.

Erityisesti demokratiaan liittyvät tavoitteet voidaan paikantaa seuraaviin:

- **Tavoite 16: Rauha, oikeudenmukaisuus ja hyvä hallinto**
  - Tämä on suorin demokratiatavoite ja käsittelee **oikeusvaltion vahvistamista, kansalaisten osallistumismahdollisuuksia, hallinnon läpinäkyvyyttä ja korruption torjuntaa**.
  - Alatavoitteisiin kuuluvat mm.
    - 16.5: Korruption ja lahjonnan merkittävä vähentäminen kaikissa muodoissaan.
    - 16.6: Tehokkaiden, vastuullisten ja läpinäkyvien instituutioiden kehittäminen kaikilla tasoilla.

        - 16.10: Julkisen tiedon saatavuuden ja perusvapauksien turvaaminen.

- **Tavoite 10: Eriarvoisuuden vähentäminen**
    - Demokratian kannalta keskeinen, sillä eriarvoisuus voi horjuttaa kansalaisten luottamusta poliittiseen järjestelmään.
    - Sisältää tavoitteita, kuten:
        - Kaikille yhtäläiset mahdollisuudet osallistua päätöksentekoon.
        - Poliittisen ja taloudellisen osallisuuden edistäminen kaikille väestöryhmille.

- **Tavoite 5: Sukupuolten tasa-arvo**
    - Demokratian perusta on kaikkien kansalaisten osallistuminen, ja sukupuolten tasa-arvo on keskeinen tekijä tässä.
    - Tavoitteisiin kuuluu naisten ja tyttöjen oikeuksien vahvistaminen ja heidän täysimääräinen osallistumisensa päätöksentekoon.

- **Tavoite 4: Laadukas koulutus**
    - Demokratiassa koulutus on avainasemassa, koska **koulutustaso korreloi vahvasti poliittisen osallistumisen kanssa**.
    - Tavoite sisältää sitoumuksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistamiseen.

Keskeiset demokratian tilaa kuvaavat indeksit

Demokratian kehitystä ja tilaa mitataan useilla kansainvälisillä indekseillä, jotka arvioivat valtioiden demokraattisuutta eri näkökulmista. Näitä indeksejä julkaisevat riippumattomat tutkimuslaitokset ja organisaatiot, ja ne perustuvat muun muassa poliittisiin oikeuksiin, kansalaisvapauksiin, oikeusvaltioperiaatteeseen ja hallinnon avoimuuteen.

1. The Economist Democracy Index (EDI) – Taloustieteellinen demokratiamittari

- **Julkaisija**: The Economist Intelligence Unit (EIU)
- **Mittarit**: Indeksi arvioi demokratiaa viidellä osa-alueella:
    1. Vaaliprosessi ja moniarvoisuus
    2. Hallituksen toiminta
    3. Poliittinen osallistuminen
    4. Poliittinen kulttuuri
    5. Kansalaisvapaudet
- **Luokittelu**: Maat jaetaan neljään ryhmään:
    - Täydet demokratiat
    - Puutteelliset demokratiat
    - Hybridihallinnot
    - Autoritaariset järjestelmät
- **Merkitys**: Tarjoaa laajan näkemyksen demokratian tilasta globaalisti ja mahdollistaa eri maiden vertailun.

2. Freedom House – Freedom in the World -raportti

- **Julkaisija**: Freedom House
- **Mittarit**:
    - Poliittiset oikeudet (esim. vaalijärjestelmän oikeudenmukaisuus, kansalaisyhteiskunnan vapaus)
    - Kansalaisvapaudet (esim. sananvapaus, oikeusvaltio, yhdistymisvapaus)
- **Luokittelu**:
    - Vapaa
    - Osittain vapaa

    - Ei vapaa
- **Merkitys**: Keskittyy erityisesti ihmisoikeuksiin ja vapausoikeuksiin, jotka ovat keskeisiä demokratian kannalta.

3. V-Dem (Varieties of Democracy) – Akateeminen demokratiamittari
- **Julkaisija**: Göteborgin yliopiston Varieties of Democracy -instituutti
- **Mittarit**:
    - Liberaali demokratia (vallanrajoitukset, oikeusvaltioperiaate)
    - Deliberatiivinen demokratia (osallistava päätöksenteko)
    - Osallistava demokratia (kansalaisten osallistuminen)
    - Edustuksellinen demokratia (vaalien toimivuus, poliittinen edustus)
    - Sähköinen demokratia (teknologian käyttö osallistumisessa)
- **Merkitys**: Tarjoaa kattavan analyysin demokratian eri muodoista ja kehityssuunnista.

4. World Justice Project Rule of Law Index – Oikeusvaltioperiaatteen mittari
- **Julkaisija**: World Justice Project (WJP)
- **Mittarit**:
    - Hallinnon läpinäkyvyys
    - Kansalaisoikeuksien suojelu
    - Korruption vähäisyys
    - Lainsäädännön täytäntöönpano
    - Perusoikeudet
- **Merkitys**: Keskittyy oikeusvaltioperiaatteeseen, joka on olennainen osa demokraattista järjestelmää.

5. Polity IV – Pitkän aikavälin demokratiamittari
- **Julkaisija**: Center for Systemic Peace
- **Mittarit**:
    - Vaalijärjestelmän demokraattisuus
    - Kansalaisvapauksien tila
    - Hallinnon toiminnan oikeudenmukaisuus
- **Merkitys**: Käytetään erityisesti akateemisessa tutkimuksessa arvioimaan demokratian kehitystä pitkällä aikavälillä.

6. Transparency International – Corruption Perceptions Index (CPI)
- **Julkaisija**: Transparency International
- **Mittarit**:
    - Julkisen sektorin korruptio
    - Hallinnon läpinäkyvyys
    - Oikeusvaltion tehokkuus
- **Merkitys**: Vaikka indeksi keskittyy korruptioon, se on tärkeä mittari demokratian laadun arvioinnissa, sillä korruptio heikentää demokraattisia instituutioita ja päätöksenteon legitimiteettiä.

Demokratian tilaa voidaan arvioida monesta eri näkökulmasta. The Economist Democracy Index ja Freedom House tarjoavat kokonaisvaltaisen katsauksen demokratian laajuuteen eri maissa, kun taas V-Dem ja World Justice Project keskittyvät tarkemmin demokratian eri osa-alueisiin, kuten oikeusvaltioon ja kansalaisvapauksiin. Korruptioindeksit täydentävät analyysia osoittamalla, miten rehellinen ja läpinäkyvä hallinto on eri maissa.

Näiden indeksien perusteella voidaan seurata demokratian kehitystä maailmanlaajuisesti sekä tunnistaa trendejä, kuten demokratian taantumista tai vahvistumista eri alueilla.

Mitä indeksit kertovat demokratian tilasta?

1. Elämme demokratioiden rapautumisen aikakautta

Yleisellä tasolla voidaan todeta, että globaalisti elämme demokratian **rapautumisen tai taantuman (“backsliding”)** aikaa. Tällä tarkoitetaan kehitystä, jossa demokraattiset instituutiot ja periaatteet heikentyvät asteittain, vaikka muodolliset rakenteet, kuten vaalit ja perustuslaki, säilyisivät ennallaan.

Demokratian rapautuminen näkyy esimerkiksi vallan keskittämisenä, sananvapauden rajoituksina ja oikeusvaltion heikentymisenä. The Economist Democracy Index ja Freedom House -järjestön **Freedom in the World** -raportti osoittavat, että yhä useammat maat ovat siirtyneet hybridihallintoon tai autoritaariseen suuntaan. V-Dem-instituutin tutkimukset vahvistavat, että monissa maissa kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksia kavennetaan, vaalien rehellisyys on uhattuna ja hallitukset käyttävät populistisia tai nationalistisia keinoja vallan säilyttämiseksi.

Yleisellä tasolla haasteet voidaan listata neljään keskeiseen kehityskulkuun:

- **Autoritaaristen hallintojen nousu**: Monissa maissa kansalaisvapauksia ja demokratiaa on heikennetty esimerkiksi rajoittamalla sananvapautta ja median riippumattomuutta.
- **Korruptio ja hyvä hallinto**: Korruption torjunta on yksi suurimmista haasteista, etenkin kehittyvissä maissa, joissa oikeusvaltion periaatteet eivät ole vakiintuneet.
- **Digitalisaatio ja osallistuminen**: Teknologia tarjoaa uusia tapoja kansalaisten osallistumiseen (esim. e-äänestys ja digitaaliset kuulemiset), mutta samalla väärän tiedon leviäminen voi uhata demokraattista keskustelua.
- **Kansalaisyhteiskunnan tila**: Monissa maissa kansalaisjärjestöjen toimintamahdollisuuksia on rajoitettu, mikä haittaa demokratian kehitystä.

On tärkeää huomata, että demokratian rapautuminen ei aina tarkoita täydellistä siirtymistä autoritaarisuuteen, vaan prosessi voi olla hienovaraista ja asteittaista. Esimerkiksi jotkut maat säilyttävät muodolliset demokraattiset rakenteet, mutta samalla rajoittavat opposition toimintaa, median vapautta ja kansalaisyhteiskunnan vaikutusmahdollisuuksia. Silti kokonaiskuvaa voidaan hyvällä syyllä pitää pessimistisenä demokratian pitkän aikavälin kestävyyden kannalta.

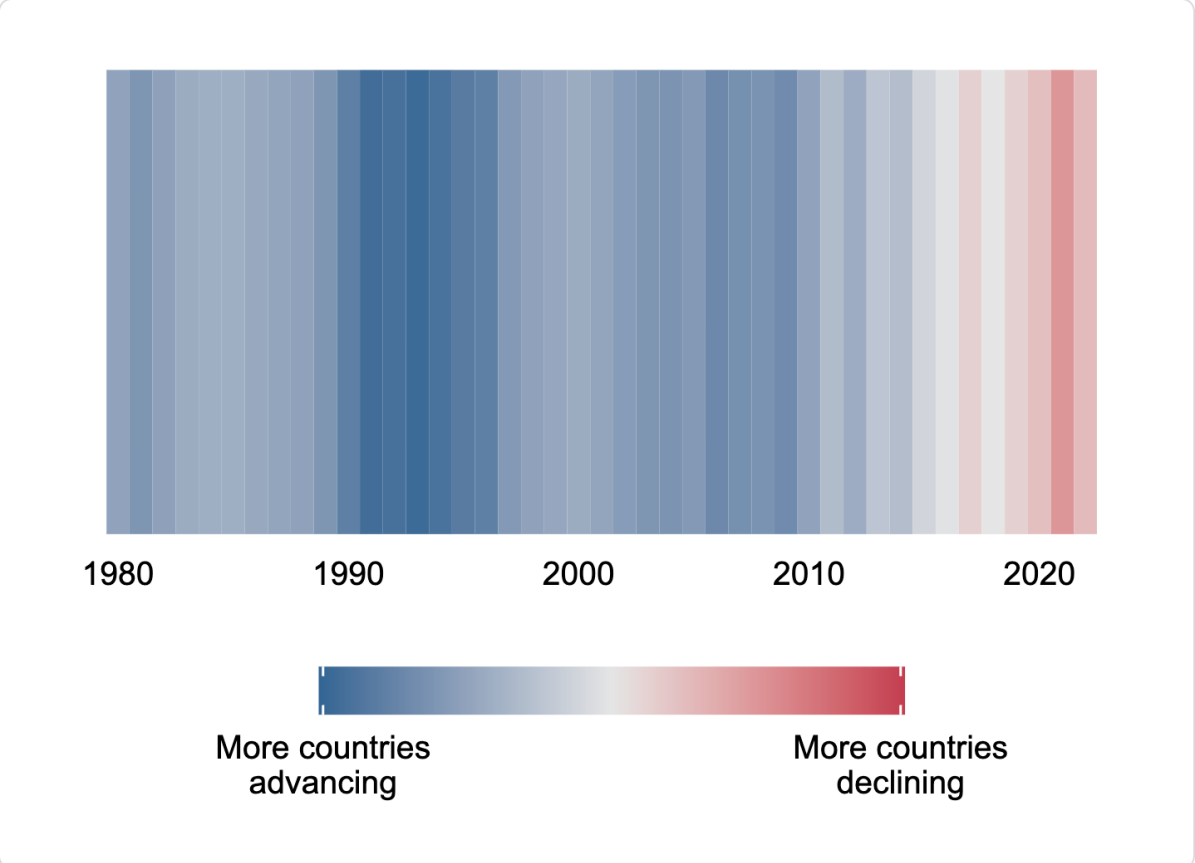

Kuvio 1: Demokratioiden tila on globaalisti kääntynyt laskuun. Enemmän valtioita taantuu kuin kehittyy. Lähde: GSoD: Global Pattern

2. Autoritaariset järjestelmät vahvistuvat

Autoritaariset hallinnot ovat lisänneet valtaansa useilla mantereilla. Esimerkiksi **Kiina, Venäjä ja Iran** ovat kiristäneet otettaan yhteiskunnasta rajoittamalla sananvapautta, valvomalla mediaa ja heikentämällä oppositiota. Teknologian kehitys on mahdollistanut sekä sananvapauden laajenemisen että valtion kontrollin lisääntymisen. Myös hybridihallintojen, kuten Turkin ja Unkarin, demokratia on rapautunut.

Kiinan autoritaarinen hallinto on muuttunut yhä repressiivisemmäksi viime vuosina. Hallitseva Kiinan kommunistinen puolue (CCP) kiristää jatkuvasti otettaan kaikista elämän ja hallinnon osa-alueista, mukaan lukien valtion byrokratia, media, verkkopuhe, uskonnollinen toiminta, yliopistot, yritykset ja kansalaisyhteiskunnan järjestöt.

Samalla viranomaiset ovat ottaneet käyttöön yhä kehittyneempiä valvontatekniikoita, kuten kasvojentunnistusta ja laajamittaista digitaalista valvontaa, varmistaakseen kansalaisten tottelevaisuuden. Toisinajattelijoita, toimittajia ja aktivisteja on tukahdutettu entistä ankarammin, ja etnisiä vähemmistöjä, kuten uiguureja Xinjiangissa, on kohdeltu järjestelmällisesti sorron ja massavankilointien kautta.

Kiinan hallinto on myös kiristänyt otettaan Hongkongissa, jossa aiemmin laajalti suojellut kansalaisoikeudet ovat heikentyneet kansallisen turvallisuuslain myötä. Samalla Taiwanin ja muiden alueellisten naapureiden kohtaan on lisätty sotilaallista ja diplomaattista painostusta, mikä herättää huolta Aasian ja Tyynenmeren alueen vakaudesta (Freedom House, Kiinan maaraportti 2024).

Vallan Venäjän autoritaarisessa poliittisessa järjestelmässä on keskittänyt käsiinsä presidentti Vladimir Putin. Alamaisiksi alistetut tuomioistuimet ja turvallisuusjoukot, kontrolloitu mediaympäristö sekä hallitsevasta puolueesta ja myötämielisistä oppositioryhmistä koostuva lainsäädäntöelin mahdollistavat Kremlin vaalimanipulaation ja todellisen opposition tukahduttamisen.

Rehottaava korruptio edistää valtion virkamiesten ja järjestäytyneen rikollisuuden välisiä muuttuvia kytköksiä. Sen jälkeen kun hallinto käynnisti täysimittaisen hyökkäyksen Ukrainaan helmikuussa 2022, viranomaiset ovat kiristäneet yksilön oikeuksiin ja vapauksiin kohdistuvia rajoituksia tukahduttaakseen kotimaisen vastarinnan (Freedom House, Venäjän maaraportti 2024).

3. Läntisten demokratioiden sisäiset jännitteet tuottavat autoritaarisia piirteitä.

The Economist Democracy Index on osoittanut, että jopa **perinteiset demokratiat, kuten Yhdysvallat ja Iso-Britannia, ovat kohdanneet haasteita**. Yhdysvaltain demokraattiset instituutiot ovat joutuneet koetukselle muun muassa vaalivilppiväitteiden, poliittisen polarisaation ja oikeuslaitoksen politisoitumisen myötä.

Erityisesti Trumpin toinen kausi on aiheuttanut haasteita, jotka Brookings-instituutti on listannut neljään:

- **Korruption lisääntyminen ja eturistiriidat**: Trumpin hallinnossa on havaittu merkittäviä korruptioriskejä ja eturistiriitoja. Esimerkiksi Elon Musk, jolla on useita hallituksen sopimuksia ja liiketoimintaa Kiinassa, on nimitetty Government Efficiency -osaston johtoon. Tässä roolissa hänellä on ollut valtaa useisiin keskeisiin hallituksen osastoihin ja pääsyä arkaluonteisiin tietoihin, mikä on johtanut huoliin vallan väärinkäytöstä ja yksityisten etujen suosimisesta.
- **Eettisten ohjeiden purkaminen**: Trump on peruuttanut toimeenpanomääräyksen, joka vaati hallinnon virkamiehiä sitoutumaan päätöksentekoon ilman henkilökohtaista hyötyä ja kieltäytymään lahjoista lobbareilta. Tämä heikentää hallinnon eettisiä standardeja ja lisää korruption riskiä.
- **Vallan keskittäminen ja vallan kolmijaon heikentäminen**: Trumpin hallinto on pyrkinyt laajentamaan presidentin valtaa ja heikentämään läpinäkyvyyttä ja vastuullisuutta, mikä mahdollistaa presidentin vaikutusvallan lisäämisen ja heikentää vallan kolmijakoa.

4. Demokratian heikentyminen on myös uhka EU:lle

Vaikka suuri osa EU-maista kuuluu vakaiden demokratioiden joukkoon, kehitystä on nähty myös toiseen suuntaan. Unkarin demokratian tila on herättänyt kasvavaa huolta viime vuosina. Pääministeri Viktor Orbánin johtama Fidesz-puolue on vuodesta 2010 lähtien toteuttanut perustuslaillisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia, jotka ovat keskittäneet vallan hallitsevalle puolueelle ja heikentäneet riippumattomien instituutioiden toimintaa.

Helmikuussa 2024 perustettu uusi virasto häiritsi korruptionvastaisia järjestöjä ja tutkivaa mediaa perusteettomilla ja mielivaltaisilla tutkimuksilla vuoden aikana. Lokakuussa Euroopan komissio nosti kanteen väittäen, että Suvereniteetin puolustamisen laki—joka mahdollisti toimiston perustamisen—rikkoi useita kansainvälisiä sääntöjä.

Kyse ei ole vain Unkarin sisäisestä kehityksestä. Maa on hidastanut tai jopa estänyt monia keskeisiä kansainvälisiä päätöksiä: Esimerkiksi joulukuussa 2023 Unkarin pääministeri Viktor Orbán esti monivuotisen rahoituskehyksen tarkistuksen ja siihen sisältyvän Ukraina-avun

hyväksymisen. Euroopan parlamentti tuomitsi tämän toimenpiteen, pitäen sitä tärkeiden yhteistyöperiaatteiden loukkauksena.

Lisäksi Unkari on vastustanut Ukrainan jäsenyysneuvottelujen aloittamista ja rahallista avustamista, mikä on tulkittu yritykseksi kiristää kansainvälistä yhteisöä. Unkarin toimet ovat herättäneet huolta, ja on keskusteltu mahdollisuudesta rajoittaa maan osallistumista päätöksentekoon.

Euroopan unionin ja sen toimintakyvyn kannalta onkin äärimmäisen tärkeää, miten demokratian ongelmia tulevaisuudessa ratkaistaan. Kyse on paitsi unionin vakaudesta pitkällä aikavälillä, myös sen sisäisen yhtenäisyyden varmistamisesta.

Kunnioittavasti

Timo Miettinen